

Cilt/Volume 1, Sayı/Issue 1, Ocak/January 2019, ss. 25-36.

Geliş Tarihi–Received Date: 29.12.2018 Kabul Tarihi–Accepted Date: 15.01.2019

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

İSLAM KAYNAKLARINDA TÜRK İMGESİ VE ONUN DEĞİŞİMİ

AHMET KARADENİZ*

ÖZET

İmge bir kimsenin veya nesnenin zihindeki tasavvuru demektir. Başka bir tanımla imge bir şeyin ne olduğundan çok onun ne olarak düşünüldüğüdür. Bir millet için imge oluşturmaksa tanımdaki kadar basit değildir. Çünkü imge olduğu dönemin neredeyse bütün şartlarından etkilenir. İslam dünyasında zihinlerdeki Türk algısı da Türklerle kurulan olumlu veya olumsuz ilişkilere göre şekillenmiş ve zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Aslında İslam dünyasındaki, Türk imgesi doğal yoldan oluşmamıştır. Başlangıçta Türkler için olumsuz bir imge oluşturulmuş, onlar; zalim, kaba, medeniyetten yoksun vahşi bir topluluk olarak gösterilmiş, dahası onlar insanlığın başına bela bir millet olarak da tanımlanmışlardır. Bu yüzden onlara karşı bir düşmanlık fikri geliştirilmiştir. Türklerin İslamiyet'e girmesiyle beraber düşmanlık fikri ortadan kalkmış ve Türk imgesi de değişmiştir. Bu süreçten sonra Türklerin meziyetlerinden faydalanmak istemişler ve bu doğrultuda çabalara girişmişlerdir. Bu çalışmada "Türk İmgesinin" İslam âleminde zihinlerdeki seyahatinin peşine düşüldü, bu konuyu anlamak ve açıklamak için çalışıldı. Konuya Türk ve Arap tanışıklığından bahsedilerek başlandı. Daha sonra da "Türkler, İslam dünyası penceresinden nasıl görünüyor?" sorusunun cevabı arandı. Sonuç olarak; İslam dünyasında Türkler için oluşturulmuş olumlu ve olumsuz iki ayrı imgeden bahsedilebilir. Türk imgesinin bu şekilde değişiklik göstermesi, Türklerin İslamiyeti kabul etmelerine bağlı olarak gerçekleşmiştir. İmgenin dönemlere göre değişiklik göstermesi de onun gerçeği yansıtmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İmge, İslamiyet, Türkler, Düşman, Değişim.

TURKISH IMAGINATION AND ITS CHANGE IN ISLAMIC SOURCES

ABSTRACT

Image means the imagination of a person or an object in the mind of a person. In other words, the image is thought of as something rather than what it is. For a nation, creating an image is not as simple as its definition because the image is influenced by all conditions of then-present periods. The perception of the Turk in the minds of people in Islamic World has been shaped and changed according to the positive or negative relations through time. It is worth mentioning now that the image of Turk in the Islamic World has not been created in natural ways. In the beginning, a negative image was created. They; cruel, rough, have been shown as a wild community deprived of civilization, moreover they were described as a dangerous nation for humanity. So an idea of hostility has been developed against them and the idea of hostility disappeared and the Turkish image has changed with the introduction of Islam by the Turks. After this process, they wanted to take advantage of the virtues of the Turks and made efforts in this direction. In this study, investigated the travel of the "Turk Image" in Islamic World and tried to understand and explain it. Started study by mentioning the interaction between the

*Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. e-posta: krdenizz@gmail.com, tel: +79884418927

Turks and Arabs. Then investigated the question of “How do the Turks look in the window of Islamic World?” As a result; in the Islamic world, positive and negative two images created for Turks can be mentioned. The change of the Turkish image in this way took place due to the acceptance of Islam by the Turks. The fact that the image changes according to the periods also shows that it does not reflect the truth.

Keywords: Image, Islam, Turks, Enemy, Alteration.

GİRİŞ

Nesnelerin zihindeki çağrışımları imgeyi ortaya koyar, ama onlar algılanma biçimlerine göre zihinlerde farklılaşabilirler. İmgeler üzerinde tarihsel ve kültürel olayların büyük bir tesirinin söz konusu olmasından dolayı, onlara “*Nesnenin bir tasarısıdır.*” denilmesi mümkündür.¹ Bir ulus için imge oluşturmak söz konusu olduğundaysa konu daha da derin bir hal almaktadır. Çünkü imgeyi oluşturanların öznel yargıları ciddi derecede belirleyici rol oynar. İslam kaynaklarında Türkler hakkında verilen bilgilere de işte bu perspektiften bakılabilir. Kaynakların onları nasıl yansıttıkları zaten bu çalışmanın esas konusudur, ama önce bu eserlerin nasıl oluştuklarını anlamak gerekmektedir. İslamiyet’ten önce Arapların uçsuz bucaksız çöllerde hayatta kalma çabaları ve ticaretin onların hayatlarında önemli bir yer tutması gibi sebeplerden dolayı en azından seyahatleri esnasında otlakların ve su kaynaklarının yerlerini bilmeleri zaruruydu. Çünkü diğer zaruretlerle beraber güven içinde seyahat edebilmeleri için coğrafyayı tanımaları gerekmektedir. İslamiyet’in gelişinden sonraysa; fetih, din, ticaret, idare, askeri seferler gibi çeşitli faktörler bu ihtiyaçların önem derecesini daha da arttırmış ve böylece coğrafi eserlerin oluşması için uygun zemin hazırlanmıştır.²

Coğrafya eserlerinin oluşmasının ilk ve en önemli adımı Batlamyus’un coğrafyasının Abbasi halifesi Memun (813-833) zamanında El-Harezmi tarafından Yunanca aslından Arapçaya tercüme edilmesi olmuştur. Aynı müellif tarafından, Batlamyus’un kitabı örnek alınarak yazılan Sûretü’l-Arz, daha sonra meydana getirilecek olan coğrafya eserleri için bir örnek olmuştur.³ Bu eserler benzer biçimler almış, genel olarak fiziki coğrafyayı tanıtmaya başlayıp, beşerî coğrafyayla devam etmiştir. Tarihi vesika olarak asıl önem taşıyan, ülkelerden, siyasi, sosyal ve iktisadi faaliyetlerden bahsedilen bölümlerdir. Söz konusu eserler tarih yazımı açısından da oldukça öneme sahiptirler.⁴ Dolayısıyla da onlar Türk tarihinin kaynakları arasında da yer almaktadırlar. Örneğin İslam coğrafyacılarından; İbn Hurdazbih (885) Türkistan ve Mâverâünnehr bölgesindeki Türkler hakkında bilgiler vermektedir.⁵ Onun yanı sıra, 952 yılı civarında görüşerek birbirlerinin eserlerini kontrol eden iki müellif; İstahri ve İbn Havkal, Batı Türkleri ve bilhassa Hazar Denizi etrafındaki Türkler hakkında tafsilatlı bilgiler verirler.⁶ Bunlara ek olarak; 982-83 yıllarında kaleme alındığı bilinen fakat müellifinin kim olduğu bilinmeyen Hudûdü’l-Âlem Mine’l-Meşrik İle’l-Magrib adlı eser Türk ülkelerinin coğrafyası hakkında en fazla detay veren eserlerdendir. Bunlar gibi daha birçok kaynakta da Türklerle temas eden bilgilere rastlamak mümkündür.⁷

İslam kaynakları arasında coğrafya eserlerinin yanı sıra birebir tarihi kaynak oluşturma amacı güdülere hazırlanan eserler de mevcuttur. Bu eserlere günümüz tarihçilik anlayışından uzak olduğu bilgisiyle yaklaşım beklentiyi çok yüksek tutmamak gerekir; fakat oluşturuldukları dönem göz önünde bulundurulduğunda standartları bunlardan daha yüksek olan eserler mevcut olmadığı için bu kaynaklar oldukça büyük bir öneme sahiptirler. Bu sahada eserler oluşturulmaya Hz. Muhammed’in (s.a.s.) hayatı, şahsiyeti, askeri mücadelelerini ve İslamiyet’i yayma faaliyetlerini konu alan Siyer ve Meğâzi kitaplarının yazılmasıyla başlayıp, İslam fetihlerinin kaydedilmesiyle devam etmiş, Hz. Peygamberin ashâbı ve daha sonraki nesiller hakkında verilen biyografi tarzı eserlerle ilerlenmiştir. Halifeler döneminde kabileler arasındaki rekabetin şiddetlenmesi birçok neseb kitabının kaleme alınmasına vesile olmuştur. Bunlarla da yetinilmeyerek ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem’den başlayarak dünya tarihi yazma âdeti başlamış, ayrıca şehir ve bölge tarihlerinin yazılması geleneği de yine bu

¹ Mustafa Ghiulgean, 19 ve 20. Yüzyıl Romen Romanında Türk mgesi, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 4.

² Yusuf Ziya Yörükan, *Ortaçağ Müslüman Coğrafyalarından Seçmeler*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 25-32.

³Age, s. 32.

⁴İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 11.

⁵Yörükan, *age*, s. 35.

⁶İstahri, *Ülkelerin Yolları*, çev. Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2015; Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 14.

⁷Şeşen, *age*, s. 14.

devrede ortaya çıkmıştır.⁸ Bu sayede de Firdevsî, Taberî, Mesûdî, Belâzuri, Cahiz gibi müelliflerin eserlerinde Türklere temas eden bilgilere de yer verilmiştir.

Tarih yazımı açısından kıymetli olan başka bir kaynak grubu ise seyahatnamelerdir. Bu eserler, onları yazanların gezdiği yerlerin coğrafyasına, söz konusu coğrafyada yaşayan insanların kültürlerine, gündelik yaşamlarına, tarihlerine, siyasi ve ekonomik durumlarına dair edindikleri bilgilerden oluşur. Seyahatnameler, içeriği bakımından yukarıda da bahsedilen coğrafya eserlerine benzemektedir. Onlardan temel farkı ise seyahatnamenin yazıcısından bahsettiği yeri gezip, gözlemlemiş olması beklenir. İbn Fazlan seyahatnamesi gibi eserlerde de Türklere temas eden bilgilere rastlanır.⁹

İslam kaynaklarında Türkler hakkında verilen bilgiler onlarla kurulan ilişkilere göre şekillenmiştir. Bu durumu, Gazzeli Ebû İshak İbrahim (Ölm.1129) adındaki bir şairin; “*bu kavim öyle bir kavimdir ki, kendileriyle iyilikle ve güzellikle konuşulduğu zaman melek gibidirler; ancak savaş zamanlarında bu melekler birer ifrite dönüşürler.*” şeklindeki ifadelerinde görmek mümkündür. Türklerin İslam halklarıyla ilişkileri işte bu temel üzerine kurulmuştur. Onlar savaş meydanlarında tanımaya başladıkları Türkler için şairin de dediği gibi ifrit yakıştırmasını uygun görmüşler ve Türklere karşı bir korku beslemeye başlamışlardır.¹⁰ Büyük kısmı siyasi bakımdan Türk topluluklarının egemenliği altında olmasına rağmen İslam coğrafyacıları tarafından Türkistan toprağı olarak kabul edilmeyen Mâverâünnehir, İranlılarla Türkler arasında hakimiyet mücadelelerine konu olmuş ve adı geçen iki millet arasında genellikle Ceyhun nehri resmi sınır kabul edilmiştir.¹¹ Mâverâünnehir’in bu coğrafi özelliği Türklerin, İslam halklarıyla ilişkiler kurduğu yerlerden biri olmasını sağlamıştır. Bu bölgenin İslamiyet ile tanışmadan önce Türk hükümdarlarının elinde olduğunu söyleyen Ömeri’ye göre; o hükümdarlar öyle güçlüydü ki, onlara okların bile ulaşamayacağı düşünülüyordu. Böyle bir korku beslenmesinden dolayı da Türklere kimse sataşmaya cesaret edemezdi.¹² Ömeri’nin ifadeleri, Türklere karşı bir korku beslendiğini açık bir şekilde ortaya koyar. Benzer şekilde Cahiz de Amal b. Akil b. Ullafa’yı kaynak göstererek, Arap ordularının kalplerini kimsenin Türkler gibi titretmediğini söyler.¹³ Türkler hakkında bu tarz görüşlerin olmasından dolayı Arapların ileri gelenleri Türklerden mümkün olduğu kadar uzak durmayı veya onlara temkinli yaklaşmayı nasihat etmişlerdir. Ömer b. el Hattab, Türkler için “*Bu, zararı pek fazla, elde edilen ganimeti çok az olan bir düşmandır*” demiştir. O, Türklerin savaşçı özelliklerine atıfta bulunarak onları zararlı bir düşman olarak nitelerken, onların zenginliklerinin de Arapları Türklere savaşmaya çekecek kadar cezbedici olmadığını, dolayısıyla da onlardan uzak durmanın akla daha uygun olacağını vurgulamıştır.¹⁴

1. Türk İmgisinin İslamiyet Öncesi Devirlere İnen Kökleri

*Romanımızda mülkümüze yemin ettik;
Kasap tezgâhının et parçası üzerine.
Şam, Rum bölgesi ile güneşin battığı yerleri,
Barışın gölgesi kıldık.
Lituc ile Çin toprakları Türklerin oldu,
Onların etrafını amcaoğulları çevreledi.
İran’ı zorbalıkla Farslar mülk edindi,
Böylelikle dünya nimeti dağıtıldı.¹⁵*

İslam kaynakları arasında Türklerin menşei konusuna sıkça temas edilir. Onlardan bazıları, Feridun’un¹⁶ yeryüzünü üç oğlu arasında paylaşırması efsanesini¹⁷ anlatarak Türklerin soyunu Feridun’un oğlu Tur’a

⁸Belâzuri, *Ülkelerin Fetihleri*, çev.Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul 2013, s. 14.

⁹Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c331dac885707.23290640, 07. 01.2019.

¹⁰İbni Hassül, *Arapların Gözüyle Türkler (9-12. Yüzyıllar)*, çev. Şerafettin Yalıtıkaya, Haz. Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yay, İstanbul, 2018, s. 111.

¹¹V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları (TTK), Ankara 1990, s. 67.

¹²Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim Ve Duyduklarım*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s. 85-86.

¹³Cahiz, *Hilâfet ordusunun Menkibeleri ve Türkler’ in Faziletleri*, çev. Ramazan Şeşen, TKAE Yayınları, Ankara 1988, s. 86.

¹⁴Age, s. 73.

¹⁵İbn Hurdazbih, *age*, s. 30; Mesudi, *age*, s. 196.

¹⁶Feridun: İran’ın en büyük mitolojik kahramanlarından biri ve Pişdâdi hanedanının altıncı hükümdarıdır. Feridun, Cemşid’den sonra İran tahtına geçmiş ve beş yüz yıl saltanat sürmüştür. Şahname’de Cemşid’in soyundan Âtbîn’in oğlu olarak geçer. Avesta, Şahname ve İran dinsel metinleriyle, İslam sonrası Farsça ve Arapça kaynaklarda geçen en eski mitolojik çehrelerdendir. Pehlevice’de Fretôn, Fritôn, Farsça’da Afrîdûn, Efrîdûn, Ferîdûn ve Ferîdûn-i Ferruh (kutlu Ferîdûn) adlarıyla bilinir. (Nimet Yıldırım, Fars mitolojisi Sözlüğü, s. 271-273).

¹⁷Feridun’un Yeryüzünü Oğulları Arasında Paylaşırması: Ferîdûn, yeryüzünü oğulları arasında paylaşarak, Bütün Rûm ve Batı ülkesini Selm’e verdi ve bir ordu toplayarak batıya gitmesini buyurdu ve böylece Selm, Batı padişahı adını aldı. Sonra Turan ülkesini Tur’a vererek

bağlamakta,¹⁸ bazılarıysa Tufan olayını¹⁹ merkezine alarak Türklerin Nuh peygamberin oğlu Yafes'in neslinden geldiğini iddia etmektedir.²⁰ Kur'an-ı Kerim'in Sâffât Suresi'nin "*Biz yalnız Nuh'un soyunu kalıcı kıldık.*" şeklinde olan 77. ayetinde ise, Türklerin, hatta bütün insanlığın Hz. Nuh'un soyundan geldiği anlatılmaktadır.²¹

Bütün bu bilgiler ışığında onların İslam dünyası halklarıyla tanışıklığının sanılandan çok daha eski zamanlara dayandığı iddia edilebilir.²² Sasani hükümdarı Anuşirvan tarafından Hazar akınlarını durdurmak amacıyla yaptırıldığı düşünülen Bâb el-Ebvab Seddi²³ bu tanışıklığın başka bir göstergesidir.²⁴

Türklerle Sasaniler arasındaki ilişkiler Taberi'nin kayıtlarında da kendine yer bulmuştur. Ona göre; Türkler uzun süredir olduğu gibi Kubad (Kavad) (488-531) zamanında da İran'ın iç işlerine müdahale etmekteydi. Kubad, Mazdek'e uyduktan sonra halk bir araya gelip onu hükümdarlıktan azletmiş, onun yerine kardeşi Camâsib'i tahta oturtmuştu. Yaşadığı zorluklara rağmen hayatını kurtarmayı başarabilen Kubad (Kavad), Türk hakanından²⁵ askeri destek alarak hükümdarlık tahtını yeniden ele geçirebilmişti.²⁶ Sasani - Türk ilişkileri bu kadarla da sınırlı değildir. 588 yılında Herat'ta Türklere karşı başarı elde eden²⁷ Rey merzûbanı²⁸ Behram Çubin, IV. Hürmüz'ün oğlu Hüsrev Perviz'e karşı isyan etmişti. İki taraf Nehrevan nehri kıyısında karşı karşıya geldikleri zaman Hüsrev Perviz, silah arkadaşlarının kendisine yüz çevirip, Behrâm Çubin'in tarafına geçtiklerini fark edince, Şebdaz adlı atıyla birkaç gün boyunca yolculuk etmiş ve daha sonra ise atı yıkılıp kalmıştı. Bu durum üzerine Hassan b. Hanzala b. Hayye et-Tai adamlarının ihanetine uğrayan ve ölümün eşiğinde duran Hüsrev Perviz'e "*Ey Padişah! sizin hayatınız insanlar için benim hayatımdan daha değerlidir.*" diyerek atını vermiş, böylelikle de Hüsrev Perviz'in hayatını kurtarabilmişti.²⁹ Hüsrev Perviz'in hayatını kurtaran Hassan b. Hanzala b. Hayye et-Tai bu hususta, "*Türkler ve Eftalitlerin besili (işaretli) atlarının görüldüğü sırada Zabib'in sırtını ona bıraktım. Kısra'ya istediğini verdim. Onu yaya ve atlar tarafından çiğnenir vaziyette bırakamazdım.*" şeklinde bir beyit de söylemişti. Beyitten de anlaşılacağı üzere bu hâkimiyet mücadelesi zamanında Behrâm Çubin'in yanında Türkler de yer almış ve sonuca tesir etmişlerdir.³⁰

Sasanilerin mukadderatında rol oynayan Türklerin, Araplar tarafından çok iyi tanıdığını söyleyen Togan, bunun sebebi olarak da bazı Arap kabilelerinin Sasani ordularıyla beraber Horasan'da Türk hududunda bulunmasını gösterir. Togan, bu olayın yanı sıra peygamberin kendisinin bir Türk çadırında istirahat etmesi bilgisinin malum oluşunu da Türklerin Araplarca tanındığının bir başka delili olarak sunar.³¹ Yazıcı'ya göre; başlangıçta Türklerin, Araplarla doğrudan bir ilişkileri olduğu düşünülemez ama Sasani ordusunda birlikte görev almaları sayesinde veya İpek Yolu vasıtasıyla kurulmuş bir takım ilişkilerin olduğu kabul edilebilir.³²

---

onu Çin'in ve Türklerin padişahı yaptı. İrec'e gelince ona İran'ı ve İran'la beraber mızraklı yiğitlerin yetiştirdiği çölü, padişahlığın taç ve tahtını verdi. Çünkü Fildişi tahta, taca, kılıca ve saltanat mührüne onu layık gördü. (Firdevsi, Şahnâme I, s. 115).

¹⁸ Firdevsi, *Şahnâme*, çev. Necati Lugal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 115; Taberi, *Tarih-i Taberî*, C.2, çev. M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınevi, İstanbul (t.y.), s. 150; İbni Hassûl, *age*, s. 73-75.

¹⁹ Mücmel el-Tevarih'ten rivayet edilen bir habere göre: Tufandan sonra Nuh peygamber yeryüzünü çocukları arasında paylaştırdı; Arabistan'ı, Irak'ı ve Yemen'i Sâm'a; Mısır, Yunanistan, Kıbt, Nabat, berber ülkeleri, Hindistan ve Zingibar'ı Hâm'a verdiği gibi Ceyhun tarafının tamamını da Yafes'e verdi. Bu toprakların insanları soylarını bunlardan aldılar. (Şeşen, *age*, s. 30)

²⁰ Mesudi, *Murûc ez-zehab*, çev. Ahsen Batur, 3. baskı, Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s. 44; Şeşen, *age*, s. 30; Ebu'l Gazı Bahadır Han, *Türklerin Şeceresi*, Haz. Nurer Uğurlu, Öngün Yayınevi, İstanbul 2011, s. 50-51

²¹75. Ant olsun, Nuh bize yalvarıp yakardı. Biz de duayı ne güzel kabul ederiz! 76. Kendisini ve ailesini büyük felâkettten kurtardı.

77. Biz yalnız Nuh'un soyunu kalıcı kıldık. 78. Sonradan gelenler içinde ona iyi bir nam bıraktık. 79. Bütün âlemlerde Nuh'a selam olsun! 80. İşte biz iyileri böyle mükâfâtlandırırız. 81. Zira o, bizim inanmış kullarımızdandı. 82. Nihayet ötekileri (inanmayanları) suda boğduk. 83. Şüphesiz İbrahim de onun milletindendi.

²²Taberi, *age*, s. 150; Firdevsi, *age*, s. 115; İbni Hassûl, *age*, s. 73-75.

²³Bazı kaynaklarda bu seddin İskitlere karşı Dara tarafından yapıldığı kaydedilmiştir. Dahası Kur'an-ı kerim'de Ye'cûc ve Me'cûc'ün zararlarından korunmak için Zülkarneyn tarafından yapıldığı anlatılan seddin bu set, Ye'cûc ve Me'cûc'ün ise İskitler olduğu iddia edilmektedir. (Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu, s. 492-493)

²⁴Şeşen, *age*, s. 191.

²⁵Bu olayın gerçekleştiği zaman göz önüne alındığında, bu Türk hakanının, Akhun hükümdarı olduğunu söylemek mümkündür. (Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 72)

²⁶Taberi, *age*, s. 498.

²⁷Herat'ta gerçekleşen savaş hakkında ayrıntılı bilgi almak için; L. N. Gumilev'in Selenge yayınlarından çıkan Eski Türkler adlı eserinin 158 - 172 sayfalarına bakılabilir.

²⁸Merzûban: Vali, komutan gibi idari bir unvan.

Mesûdî, *age*, 243- 44.

³⁰Şeşen, *agm*, 12.

³¹Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981, s. 74.

³²Nesimi Yazıcı, *İlk Türk - İslam Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1992, s. 12.

Cahiliye dönemi Arap şiirine yansıyan Türk izleri de Türkler ve Arapların tanışıklığı konusuna iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Bu şiirler genel olarak Türklerin askeri yönleri ve kahramanlıklarını konu alır.³³ Avs. B. Hacar'ın “Onların kınalı bıyıklı (düşman, yani Türkler) ve ellerinde sopalar olduğunu görünce devemi sularından çevirdim” şeklindeki ifadesi onun 620 yıllarında Türkleri tanıdığını ve onlardan çekindiğini gösterir. Yine benzer şekilde El-Ahmar da “Çocuklarımı onlara rehin bıraktığım zaman kınalı bıyıklılara (yani Türklerle) vermişim zannederim” diyerek Türklerle karşı olumsuz bir kanaatinin olduğunu belli eder. Söz konusu beyitler çalışma kapsamında değerlendirilecek olursa, öncelikle Arapların, Türkler hakkında bir kanaatlerinin olduğunu söylemesine imkân sunar. Dahası güçlü bir korku beslendiğini de gözler önüne serer.³⁴ Bu korkunun etkisiyle, Türkler Ceyhun'un öte tarafından harekete geçse bu taraftakiler yapılabilecek en iyi şey olarak kaçmayı düşünürdü.³⁵

Bunların yanı sıra Araplar arasında Türklerle temas eden bazı deyimler vardır ki bunlar oldukça önemlidir. Çünkü dile yerleşmiş deyimlerin, atasözlerinin, bir ideolojinin etkisiyle sistematik bir şekilde yerleştirilmesinden daha ziyade, çeşitli yaşamışlıklar sonucunda kendiliğinden oluştuğu fikri daha mantıklıdır. Arapların, mühim bir iş başardığını göstermek isteyen kişiyi kınamak amacıyla kullandığı, “Sanki hakanın başını getirdi” şeklindeki darb-ı meselde geçen “hakan” Türklerde hükümdarların kullandığı bir unvandır. Araplar arasında böyle bir deyim varlığı da Türklerle karşı bir düşmanlık beslendiğini işaret eder.³⁶

Türklerin bu coğrafyada oynadığı mühim rolü belirtmesi açısından verilmesi zaruri olan bir başka örnek de, Rum suresinde de geçen Bizans ve Sasaniler arasındaki savaşlara Türklerin tesiridir.³⁷ Kur'ân-ı Kerim'e yansiyacak kadar önemli görülen bu olayda Bizans, Sasaniler karşısında düştüğü müşkül durumdan, o dönemde Kök Türklerle bağlı olarak yaşayan Hazarların desteğini alarak çıkabilmişti.³⁸ Sasanilerle Bizans arasında 603 yılından sonra gerçekleşen savaşlarda Bizans sürekli yenilmekte ve büyük topraklar kaybetmekteydi. T'ung Yabgu 619'da başa geçip de Kök Türklerin batı memleketlerinde düzeni sağladıktan sonra dışardaki olaylarla ilgilenmiş, Bizans'ın kurtarılması gerektiğini düşünmüştü. Bu doğrultuda hareket eden T'ung Yabgu 627 yılında Bizans kuvvetleriyle müşterek şekilde, söz konusu dönemde Sasani toprağı olan Tiflis'e girmişti.³⁹ Dunlop, yöneticileri Kök Türkler olan bu ordunun büyük çoğunluğunu Hazarların oluşturduğunu fikrindedir.⁴⁰ Sasanilere karşı yapılan bu ittifak akıllara Taberî Tarihi, Firdevsi'nin Şahnamesi ve onların muadili birkaç esere yansıyan Feridun'un yeryüzünü oğulları arasında paylaşmasını efsanesini de getirmektedir. Bilineceği üzere haklarına razı gelmeyen Rum ve batı ülkesinin hükümdarı Selm; Turan ülkesi hükümdarı Tûr ile ittifak yapıp babası tarafından İran topraklarına hükümdar kılınan İrec'i mağlup edip, öldürmüşlerdi.⁴¹ Bu ittifakın sonucunda Türkler, Sasanilerin gücünün kırılmasına sebep olarak belki de daha sonra İslamiyet'in Arap yarımadasının dışına çıkabilmesinde de çok önemli bir rol oynamıştı.⁴²

Türklerin, İslam halklarıyla henüz İslamiyet'in zuhur etmediği dönemlere inen ilişkilerine temas edildi. Onlar, söz konusu coğrafyada bilinenden daha eski zamanlardan beri etkin bir rol oynamışlardı ve İslam dünyasınca oldukça iyi tanınan Türklerle karşı dikkate değer bir korku beslenmişti. Kazvini'nin de kaleme aldığı gibi⁴³ İslam dünyasının ilk Türk algısı, hiç de olumlu gözükmemektedir. Türkler cesaret sahibi ve kahraman olmalarının yanında zalim, yağmacı, aç gözlü olarak da resmedilmişlerdir.⁴⁴ Christopher Beckwith, Türklerin genellikle saldırgan, acımasız, kan içici, şiddet meraklısı olarak gösterilmesini, barbarlık mefhumuna ve dünyayı iyi halklar ve kötü halklar olarak ikiye ayırma fikrine bağlar. Ona göre Türkler, bozkırda konargöçer vaziyette yaşadıklarından sürülerini korumak için yayın kullanımını öğrenmiş ve savaşta faydalı olacak yeteneklere sahip

³³ Age, s. 12.

³⁴ Şeşen, *agm*, s. 13.

³⁵ L.N. Gumilev, *Eski Türkler*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları İstanbul 2011, s. 163.

³⁶ Şeşen, *agm*, s. 29.

³⁷ *Kur'ân-ı Kerim, Rum Suresi*, Haz. Hayrettin Karaman, Ali Özek v.d, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013, s. 394.

³⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1997, s. 167-168.

³⁹ Osman Karatay, *Hazarlar*, Kripto Yayınları, Ankara 2018, s. 57-58.

⁴⁰ D. M. Dunlop, *The History of Jewish Khazars*, University of Princeton Üniversitesi Press, New Jersey 1954, p.28.

⁴¹ Taberî, *age*, s. 150; Firdevsi, *age*, s. 115-1 23.

⁴² Togan, *age*, s. 73.

⁴³ Türkler iklimlerin doğu bölgelerinde güneyden kuzeye kadar ki saha boyunca otururlar. Kalabalık, cesaret, kahramanlık, yırtıcılık gibi özelliklerle diğer milletlerden ayrılırlar. Yüzleri geniş, burunları yassı, bilekleri kalın ve ahlakları azdır. Öfkeli, zalim, ceberut ve et yiyici tabiatlıdırlar. Etin yerine başka bir şey istemezler. Etin pişirilmiş olup olmamasına da bakmazlar. Yırtıcı hayvanlar gibi gasp yoluyla elde edilen şeyleri ararlar. Yağma yaparak, geyik ve kuş avlayarak geçinirler. Yürümekten bıktıklarını sandığın zaman, yeni yürümeye başlamış gibi at koşturduklarını, dağların başlarına tırmandıklarını görürsün. Onların büyük himmetlerini (gayretlerini) görmek yeter. Onlardan biri köle oldukları zaman efendisinin askerlerine kumandan olmakla yetinmez. Efendisinin elinden hükümdarlığı alıp yerine geçmek ister. Ebû Yahyâ Cemâlüddin Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmud el-Kazvîni (Şeşen, *age*, s. 147.)

⁴⁴ Şeşen, *age*, s. 147.

olmuşlardır. Bunun yanında çevresel etkilere maruz kalan fizikleri ve psikolojileri doğal savaşçı özelliğini gerçekten taşıyordu. Sert iklim ve coğrafya şartları nedeniyle ata binmeye ve yay germeye mahir, sert, acımasız, cesur ve savaşçı kişilerdi.⁴⁵

İslam kaynaklarında oldukça yaygın olarak Türklerin en savaşçı boyu olarak Oğuzlar gösterilir. Hudûdü'l-Âlem'de de onlar mağrur yüzlü, huysuz, kötü niyetli ve hasetçi insanlar olarak tasvir edilirler. Oğuzlar, İslam ülkelerine akınlar yapıp, yolları üzerindeki her yeri yağmalayan, aralarında çok sayıda tüccar bulunmasına rağmen temel geçim kaynağı olarak ticareti görmeyen ve at, inek, koyun gibi hayvanları besleyen, genellikle dar bir alanda yapabildikleri avcılıkla geçinen kişiler olarak işaret edilmektedir.⁴⁶ İbn Fadlan ise Oğuzları, "Güç şartlar altında yaşayan, herhangi bir dine inanmayan, yollarını kaybetmiş eşekler gibi oradan oraya savrulan bir topluluk olarak tanımlıyor."⁴⁷ Beckwith, bu konunun da bir teorisinin ürünü olduğunu düşünüyor. O teoriye göre; Orta Asyalılar hayatlarını idame ettirecek kadar üretim yapamaz, hatta diğer devletlerin mallarına ve dokumalarına imrenirdi. Onların ürünlerini beğenmeyen gelişmiş devletlerle değiş tokuş ederek ihtiyaç duydukları ürünleri alamazlarsa, Orta Asyalılar onları zorla alırlardı. Yazar ise onların birçok alanda üretim yaptığından ve kendi üretmedikleri malları barış içinde temin ettiklerinden bahseder.⁴⁸ Bu konuya paralel olarak Hazarlara temas edilebilir. Sağladıkları huzur ortamı sayesinde dünyanın çeşitli yerlerinden tüccarları ülkesinde bir araya getiren Hazarlar, kervanların ve gemilerin korunmasından gelir elde ederdi.⁴⁹ Onlar ayrıca, Arap ve İran hükümdarlarını cezbeden siyah tilki kürklerinin de üreticisiydiler.⁵⁰ Söz konusu hükümdarlar, bu kürkleri giymeyi bir ayrıcalık olarak görürlerdi.⁵¹

2. Türk İmgesinin Yaratılması

Ortak bir kimlik yaratmanın yolu bir öteki yaratmaktan geçer. Bu öteki bütün art niyetlerden veya ön yargılardan arındırılmış olabileceği gibi tamamen hayal ürünü de olabilir. Böyle durumlarda genellikle kendini değerli göstermek için diğerlerinin aşağılanması yoluna gidilir. Ancak bazen bu çerçevenin sınırlarının aşıldığı da görülür. Böyle olduğu zamanlarda ise ötekinin bütün bu meziyetlere insanüstü bir şekilde sahip olduğu düşünülür ve bu da ötekiyi canavarlaştırır.⁵² Çalışmanın konusu olan Türk imgesine de bu perspektiften bakılabilir. Şahname'nin muhtelif yerlerinde Türklerin büyücü olduğuna dair bilgiler sunan Firdevsi'ye göre; Turan ile İran arasında gerçekleştirilen bir savaş esnasında Türk komutanı Piran, Türkler arasında bulunan Buzur adında bir adamdan büyücülük yaparak İranlılar üzerine kar yağdırmasını istemiştir. Bundan sonra şiddetli bir rüzgâr eşliğinde yağın kar Türk tarafına avantaj sağlamıştır.⁵³ Yakut el-Hamavî'nin Mu'cem el-büldan adlı eserinde Firdevsi'nin anlatımına benzer şekilde ama bu defa Horasanlılarla yapılan bir harpte Türklerin onların üzerine dolu yağdırmasından bahsedilir.⁵⁴

Türklerin istedikleri zaman doğa olaylarına müdahale edebilecek kabiliyete sahip olduklarına dair bilgiler kaynaklarda azımsanamayacak ölçüdedir. Türk kavimleri arasında yaygın olan bir inanca göre Türk Tanrı'sı Türklerin atasına yada adında sihirli bir taş armağan etmiştir. Bu taş her devirde Türk kamlarının ve komutanlarının elinde olmuştur. Onlar bu taş sayesinde yağmur, kar ve dolu yağdırıp, fırtınalar çıkarabilirmiş.⁵⁵ Dokuz Oğuzlara yaptığı seyahat zamanında edindiği bilgileri kaydeden Temim İbn Bahr da Dokuz Oğuz hükümdarının mülkiyeti olan böyle bir taşın⁵⁶ varlığından bahseder. O, Dokuz Oğuzların istedikleri zaman yağmur veya kar yağdırabildiklerini ileri sürmektedir.⁵⁷ Wang Yan-te de Uygurların birbirlerine su atarak bir

⁴⁵Christopher Beckwith, *İpek Yolu İmparatorlukları*, çev. Kürşat Yıldırım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011, s. 264-265.

⁴⁶Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik ile'l-Magrib, Haz.,V. Minorsky çev. Abdullah Dumanlı & Murat Ağarı, Kitabevi yayımları, İstanbul 2008, s. 55.

⁴⁷İbn Fazlan, *age*, s. 42.

⁴⁸Beckwith, *age*, s. 267.

⁴⁹Istahri, *age*, s. 198.

⁵⁰Mukaddesi, *İslam Coğrafyası*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s. 365.

⁵¹Mesudi, *age*, s. 249; Yörükan, *age*, s. 174.

⁵²Jean-Louis Bacque- Grammont, "Kalmıklardan Yuc ve Mecue'a Evliya Çelebi'de Öteki ve Ötekileşmenin Ötesi" *Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi Ve Seyahatnamesi Toplantısı Bildirileri*, TDK Yayınları, İstanbul 2017, 49-50.

⁵³Firdevsi, *age*, s. 659.

⁵⁴Şeşen, *age*, s. 138-139.

⁵⁵Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, Ankara 1986, s. 160.

⁵⁶"yat" maddesini açıklarken taşlar vasıtasıyla yapılan bir tür kamlık olduğundan bahseden Kaşgarlı Mahmud, Yağma ülkesinde yaz ortasında çıkan kuvvetli bir yangının kar yağdırılması neticesinde durdurulabildiğini söyler. (Kaşgarlı Mahmud, *age*, s. 673).

⁵⁷Caner Sağır, *Temim İbn Bahr'ın Seyahatnamesi ile Mervezi'nin Taba-i Hayavan Eserinin Tercümesi ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (TAE), İstanbul, s. 9.

çeşit spor yaptıklarından bahseder. Onun spor dediği bu uygulama da şamanizm kalıntısı bir yağmur yağdırma ritüeli olabilir.⁵⁸ Birçok kaynakta temas edilen yada taşı için El-Biruni; Türklerin bu taşı düşmanlara galip gelmek için kullandıklarından dolayı “*galebe taşı*” adıyla andıkları bilgisini sunmaktadır.⁵⁹ İslamiyet’ten önce Türkler arasında varlığından yaygın şekilde bahsedilen yağmur taşı İslamiyet’le birlikte İslami bir kimlik kazanmıştır.⁶⁰

Grammont’un anlatmak istediği şey herhalde bu olmalıdır. Türklerin kötü özellikleri zaten kötü olarak aktarılmış, üstün özellikleriyse olağanüstü sebeplere bağlanmıştır. Türk imgesinin İslam dünyasında daha VI. asırda bu şekilde kullanılmaya başlaması elbette sebepsiz değildir. Türkler, Araplar tarafından “*Bir gün Arapların ellerinden hâkimiyeti alacak ve kâfir oldukları için de Allah’ın gazabına uğrayıp mahvolacak bir kavim*” olarak tanımlanmıştır. Bu görüşün dayanağı da “*Türkler size dokunmadıkça siz onlara dokunmayınız. Zira ümmetime verilecek nimeti ilk gasp edecek Kantüra oğullarıdır.*”⁶¹ şeklindeki hadistir.⁶² Türkleri düşman olarak işaret eden bu hadis sadece Müslüman Arapları birbirine yakınlaştırmak için kullanılmakla kalmamış ayrıca Arap milliyetçiliğine sağladığı faydayla Müslüman Arap’la Müslüman olmayan Arap’ı dahi birbirine yakınlaştırmış, aynı safta toplamış, Türk’e karşı yan yana savaş ve saldırıya zorlayan bir güç kaynağı olmuştur.⁶³ Bu noktada kaynağı Buhari’ye dayanan iki Hadis daha vardır ki Arapları birlik içinde tutabilmek ve dışa açabilmek için dıştan gelmesi muhtemel bir tehlike kaynağı yaratmak istendiğini gösterir niteliktedir. “*Siz Yahudilere karşı savaşmadıkça ve bu savaşları bir kaya parçası gerisine saklanan bir Yahudi: ‘Ey Müslüman benim arkamda Yahudi var, öldür onu’ deyinceye kadar sürmedikçe hüküm günü gelmiş olmayacaktır.*” Bu hadisle Yahudiler yakın bir düşman ve içteki bir tehlike olarak gösterilmiş, Arapların diri tutulması hedeflenmiştir. İkinci hadiste ise; “*Kırmızı yüzlü, küçük gözlü, basık burunlu, suratları deriden kalkanlara benzeyen ve kıvrık kıldan yapılmış sandallar giyen millete karşı savaşmadıkça hüküm günü gelmiş olmayacaktır.*” Görünüşe göre Türkler uzaklarda bir düşman olarak işaret edilmiş, dışa açılma, fetihler yapma gibi hedefler oluşturmada kullanılmıştır.⁶⁴ Şeşen’e göre Türkler aleyhinde söylenen ve olumsuz bir imge oluşturan bu hadisler, ilk fetih hızlarını kaybeden Arapların diğer milletler karşısında hâkimiyetlerinin yavaş yavaş ellerinden gittiğini görmeleri, bu milletlerin zaman zaman Araplara karşı başarılar göstermeleri gibi sebeplerle peygambere isnad edilerek uydurulmuş olabilir.⁶⁵ Aslında bu hadislerin gerçek ya da uydurulma olması bu noktada pek bir şey değiştirmez. Bu hadislerden gerçek olanlar Hz. Peygamberin şahsi görüşlerini, uydurma olanlar ise söz konusu dönemde İslam dünyasının Türklere olan bakışını yansıtmaları yönüyle önemli rol üstlenirler.⁶⁶

Belâzuri, Semerkant valisi el-Hasan b. Ebî'l-Amerrata’nın bir gün hutbe okurken Türkler aleyhine, “*Ey Allahım! Onların köklerini kurut; kaderlerini çabuklaştır; onlara sabırlar ihsan eyle!*” şeklinde bir dua yaptığını ve onun son cümlesi üzerine Semerkand halkının ona söverek “*Hayır! Allah bize sabırlar ihsan eylesin; onların ayaklarını kaydırsın*” dediklerini kaydeder.⁶⁷ Aslında Belazuri’nin bu nakli tek başına bile Türklere karşı nasıl bir düşmanlık beslendiğini ortaya koymak için yeterlidir; fakat örnekler bu kadarla da sınırlı değildir. Örneğin, Türkler hakkındaki başka bir olumsuz kanaat ise daha önce Yahudi peygamberlerin İsrailoğullarını itaatleri altına almak için kullandığı eski Babilonya döneminden kalma Ye’cüc Me’cüc Efsanesinin⁶⁸ bu defa Türklere uygulanma çabasıdır. Türklerle Ye’cüc ve Me’cüc arasında kurulan bağlantı, Türkleri Araplar için hem korkutucu düşman hem de yem olarak göstermiştir. “*Düşman diye bir şey yok diyorsunuz, fakat sizler, geniş ve örsle dövülmüş kalkan gibi yüzlü, küçük gözlü, kırçıl saçlı, her tepeciğın arkasından çıkacak bir kavim olan Ye’cüc Me’cüc ile harp edinceye kadar asıl düşmanla çarpışmış olmayacaksınız.*” bu hadisin de sonradan

⁵⁸Özkan İzgi, *Çin Elçisi Wang Yan-te Uygur Seyahatnamesi*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 60.

⁵⁹Şeşen, *age*, s. 204.

⁶⁰Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, s. 55.

⁶¹Kantüra Oğulları: Eski İbraniler ve İranlılarda olduğu gibi Araplarda da başka milletleri kendi atalarına bağlama geleneği vardı. Bu doğrultuda Türklerin, İbrahim peygamberin öz Arap olan cariyesi Kantüra bin Maftün’dan olan çocukların neslinden geldiğini iddia ederlerdi. (Şeşen, *Eski Araplara Göre Türkler*, s. 19-20).

⁶²*Kütüb-i Sitte* Haz. İbrahim Canan, C. XVII, Akçağ Yayınları İstanbul (t.y.), s. 574; Şeşen, *age*, s. 15.

⁶³İlhan Arsel, *Arap Milliyetçiliği Ve Türkler*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, (t.y.), s. 27.

⁶⁴Arsel, *age*, s. 41.

⁶⁵Şeşen, *age*, s. 16.

⁶⁶Yazıcı, *age*, s. 13.a

⁶⁷Belazuri, *age*, s. 491.

⁶⁸Ye’cüc Me’cüc: İskender dağın eteğindeki şehre varınca, “*şehrinizde ne gibi acayıplıklar var*” diye sordu. Şehir halkı cevap olarak; “*Ey Şah! Bu dağın ardında bir taife insanlar vardır ki onlara Ye’cüc Me’cüc derler. Kimisinin boyu bir karıştır, kimininse uzundur. Yüzleri adama benzer, dişleri domuz dişi gibi ağızlarının dışındadır. Kulakları ise boyları kadardır. Başlarından ayaklarına kadar vücutları kıl tutmuştur. Yedikleri, yazları yılan kışları ise ottur. Daima yurtlarından çıkar gelir bizi incitirler, burada ne görürlerse alırlar. “Şehir ahalisinin Ey İskender! Bize bir çare bul ki onlar ülkemize sataşmasınlar” demelerinin üzerine İskender de onların bu isteklerini kabul etti ve böylece ünlü İskender Seddi inşa edildi. (Tarih-i Taberi 2. Cilt, s. 279)*

uydurulmuş olma ihtimali vardır; fakat buna rağmen söz konusu hadis Ye'cüc ve Me'cüc'la savaşmanın Araplar için kaçınılmaz bir son olduğunu ileri süren bir hadis olması sebebiyle önem taşır.⁶⁹

3.Ye'cüc-Me'cüc Efsanesi Neden Türklere Uyarlanmıştır?

Ye'cüc-Me'cüc, Yafes'in soyundan geldiği iddia edilen bir kavimdir. Kıyamete yakın ortaya çıkacaklarına ve bütün yeryüzünü ele geçireceklerine inanılır.⁷⁰ Bu kavim İbn Batuta tarafından insan yiyen kafir göçebeler şeklinde tanımlanır.⁷¹ Onlar hakkında bilgilere kutsal kitaplarda da rastlanır. Tevrat'ta peygambere hitaben kullanılan, “*Âdemoğlu, Magog diyarından olan Roşun, Meşekin ve Tubal'ın beyi Gog'a yönel ve ona peygamberlik et*”⁷² şeklindeki bu ifadelerde karşılaşılan Gog-Magog kavramlarıyla İslam literatüründeki Ye'cüc-Me'cüc kavramları arasında fevkalâde bir benzerlik kurulabilir. Ayrıca İncil'de de şöyle bahsedilir; “*Ve bin yıl tamam olunca, şeytan zindanından çözülecektir ve yerin dört köşesinde olan milletleri, Ye'cüc ve Me'cüc'ü saptırmak ve onları cenk için bir araya toplamak üzere çıkacaktır. Onların sayısı denizin kumu gibidir.*”⁷³ Kur'ân-ı Kerim'de ise Kehf Sûresi⁷⁴ kıyamete yakın ortaya çıkıp dünyayı felakete sürükleyecek bir kavim olduğu düşünülen Ye'cüc-Me'cüc ile alakalıdır. Kehf Sûresi'nin söz konusu bölümünde Zülkarneyn'in onların önüne bir set yaptığı anlatılır.⁷⁵ İbn el-Fakih, Mukâtil b. Süleyman'dan rivayet ederek Ye'cüc-Me'cüc'ün 24 kabilesinin olduğunu ve Zülkarneyn, meşhur seddini yaptığında bu kabilelerden bir tanesi gazada olduğu için seddin 23 kabilesinin önüne yapıldığını söylemektedir. Ayrıca Dışarıda kalana seddi terk ettiği için “Türk” denilmiştir, diyerek Türk adının menşesine de temas etmektedir.⁷⁶ (Kaşgarlı Mahmut, Türk adının doğrudan Tanrı tarafından verildiğine inanır)⁷⁷

Birçok İslam müellifinin eserinde Ye'cüc ve Me'cüc açıkça Nuh'un oğlu Yafes'e dayanan iki Türk kabilesi olarak gösterilmektedir. Bunun yanı sıra, “*Siz, küçük gözlü, kırmızı yüzlü, basık burunlu, yüzleri örsle dövülmüş kalkana benzeyen Türklerle harp etmedikçe kıyamet kopmayacaktır. Yine siz kıldan ayakkabı giyen bir kavimle harp etmedikçe kıyamet kopmayacaktır.*” gibi bazı hadislerdeyse Türklerle savaşmak kıyamet alameti olarak gösterilmiştir.⁷⁸ Enbiya Sûresi'nde⁷⁹, geçen kıyametin kopmasından önce Ye'cüc ve Me'cüc ile savaşma bahsi, Türklerle savaşma şeklinde anlatılmıştır. Başka bir deyişle; Ye'cüc ve Me'cüc rolü Türklere yüklenmiştir.⁸⁰

Hadisler de dâhil İslam kaynaklarının büyük çoğunluğu Türklerle savaşmanın çok önemli ve kaçınılmaz olduğunu vurgulamak maksadıyla Ye'cüc ve Me'cüc'ü Türklermiş gibi gösterme eğilimindedirler. Ögel ise, Ortadoğu kavimlerinin bu eğilimlerinin nedenini Ergenekon destanını gerçekmiş gibi kabul etmelerine bağlar ve bunu eleştirir. Ona göre, bu benzerlik yönü böyle bir iddiayı desteklemek için yeterli değildir.⁸¹ M. Phillips'in Augustodunensis'den naklettiği Gog-Magog hakkındaki bilgiler bu konu kapsamında değerlendirilebilir. Onlardan bazıları klasik şekilde kısa boylu, çok doğum yapan, insan yiyen, tamamıyla insan olmayan fakat insana benzeyen bir topluluk olduğuna dairdir. Buldukları coğrafya konusundaki bilgi ise İslam kaynaklarında

⁶⁹Arsel, *age*, s. 41; Kütüb-i Sitte, s. 578.

⁷⁰*Ahval-i Kıyamet*, Haz. Osman Yıldız, Şule Yayınları, İstanbul 2012, s. 165.

⁷¹İbn Batuta, *Seyahatname*, C. II, çev.A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 902.

⁷²İskender Türe, *Zülkarneyn*, Ötügen Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 210; *Tevrat, Hezekiel* 38, Ed. Şafak Birol, Dorlion Yayınları, Ankara 2016, s. 750.

⁷³Türe, *age*, s. 210; İncil, Vahiy 19-20, Kitabı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2016, s. 461.

⁷⁴83. Sana Zülkarneyn hakkında soru sorarlar. De ki, size ondan bir hatıra okuyacağım. 84. Gerçekten biz onu yeryüzüne iktidar ve kudret sahibi kıldık, ona muhtaç olduğu her şey için bir sebep verdik. 85. O da bir yol tutup gitti. [...] 93. Nihayet iki dağ arasına ulaştığında onların önünde, hemen hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu. 94. Dediler ki: Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye'cüc-Me'cüc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasına bir set yapman için sana vergi verelim mi? 95. Dedi ki: 'Rabbimin beni içinde bulundurduğu kıyamet daha hayırlıdır. Siz bana kuvvetinizle destek olun da sizinle onlar arasına aşılmaz bir engel yapayım.' 96. 'Bana demir kütleleri getirin.' Nihayet dağın iki yanı arasını aynı seviyeye getirince (vadiyi doldurunca): 'Üfleyin (körükleysin)!' dedi. Artık onu kor haline sokunca: 'Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim' dedi. 97. Bu sebeple onu ne aşmaya muktedir oldular, ne de onu delebildiler. 98. Zülkarneyn: bu Rabbimden rahmettir. Fakat Rabbimin vaadi gelince, o bunu yerle bir eder. Rabbimin vaadi haktır, dedi. (Kur'ân-ı Kerim, Kehf Sûresi, s. 287- 288.)

⁷⁵Kur'ân-ı Kerim, Kehf Sûresi, s. 287- 288.

⁷⁶Şeşen, *age*, s. 192 -193; Türe, *age*, 2010, s. 21.

⁷⁷Kaşgarlı Mahmut, *Divânü Lugâti't Türk*, çev. Serap Tuba Yurtsever, Seçkin Erdi, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 606.

⁷⁸Şeşen, *age*, 27; Kütüb-i Sitte, s. 78.

⁷⁹Enbiya Sûresi: “*Nihayet Ye'cüc ve Me'cüc setleri açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman; ve gerçek vaad (ölüm, kıyamet) yaklaşınca, birden, inkâr edenlerin gözleri donakalır! 'Yazıklar olsun bize gerçekten bu durumdan habersizmişiz, hatta biz zalim kimselermişiz' derler*” söz konusu ayet Ye'cüc ve Me'cüc'ün ortaya çıktığı zaman dünyanın sonunun geleceğini bildirir. (Kur'ân-ı Kerim, Enbiya Sûresi)

⁸⁰Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları İstanbul 2008, s. 720.

⁸¹Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi C. I*, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 72.

nakledilenlerden farklılık gösterir. Söz konusu yazar onların Kızıl denizdeki bir adada yaşadıklarına dair bilgiler sunar.⁸² Tevrat'ta ise Gog'un Kuzey'de yaşadığı kabul edilir.⁸³ Onların değişik zamanlarda, birbirine uzak coğrafyalarda anılmış olması, Türkler olamayacaklarını gösterir. Dahası başka bir kavim oldukları fikri de mantıklı değildir. Zaten Türklerin İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte onlar için yakıştırılan Ye'cüc ve Me'cüc iddiaları da ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu süreçten sonra Türklerle kurulan ilişkilerde yeni bir sürece girilmiş ve onlar hakkında daha olumlu şeyler söylenmeye başlamıştır.

4. Merhametsiz Düşmandan Sevgili Komşuya “Türkler”

*“Türk, ancak korkulması gerekenden korkar. Ümit edilmeyecek şeye karşı ümit beslemez. Bir şeyi elde etmeye çalışmaktan onu kesin ümitsizlik alıkoymaz. Daha çoğu elde etmedikçe azı bırakmaz. Eğer her ikisini de elde etmesi mümkünse hiçbirini feda etmez. İyi bilmediği şeyin hiçbir tarafını iyi bilmez. İyi bildiği hususun tamamını sağlam yapar. Her işini bizzat kendisi yapar. İçi dışı gibidir. Hiçbir netice çıkmayacak bir şeyle uğraşmaz. Uyku ile vücudunu dinlendiremeyecekse uyumaz. Bununla beraber uykusu uyanıklıkla karışıktır. Uyanıklığı esnasında uyuklamaz. Eğer onların memleketlerinde peygamberler ve filozoflar yaşayıp da bunların fikirleri kalplerinden geçse, kulaklarına çarparsa idi sana Basralıların edebiyatını, Yunanlıların felsefesini, Çinlilerin sanatını unuttururlardı”.*⁸⁴

Şumâma b. Aşras

Türklerin, İslam dünyasıyla ilişkileri birbiriyle çelişen iki ayrı dönem olarak ele alınmalıdır. Bu ayrımın yapılmasında dönüm noktası Türklerin İslamiyet'e girmesidir. O zamana kadar İslam dünyasında Türkler için olumsuz bir imaj çizilmiş ve onlar zalim bir düşman olarak resmedilmişti. Fakat Türkler İslamiyet'e girmeye başladıkça onlara karşı önceden oluşturulmuş düşmanlık fikrinde değişimler olmuştur. Türklerin İslam çatısı altına girip halifelik için çeşitli görevler üstlenmesiyle beraber, onların cihan hâkimiyeti mefkûresi ile İslamiyet'in bütün dünyaya yayılma hedefi aynı paydada buluşmuş ve bu sayede de ortada sorun teşkil edecek bir durum kalmamıştı. Zaten ulusçuluk fikrine karşı olan İslamiyet'in Türkleri ümmetten sayması kabul edilmeyecek bir durum değildi. Dolayısıyla da Türkler için daha önceden oluşmuş olan olumsuz imaj kırılmaya başlamış ve onlar İslamiyet için önemli bir konuma gelmişti. Hilafet ordusunun bünyesinde olan beş unsur arasında akrabalık bağları olduğunu iddia ederek ordu içinde sağlam bir bağlılık oluşmasını arzulayan Cahiz, bu uğurda çaba göstermiş ve Faza'il el-Etrak adlı eserini vermiştir. Onun izahatına göre; Türkler, Araplarla aynı neseptendirler ve kendilerine has bazı meziyetleriyle onlardan üstün taraflara bile sahiptirler. Bir kavimin müttefiki de o kavimden sayılır yaklaşımıyla onları Araplardan sayan Cahiz'e göre Türkler mevaliyle⁸⁵ de aynı yakınlığa sahiptir.⁸⁶

Türkleri akraba olarak gösterme eğiliminin yanı sıra onların olumlu yönlerine temas eden sözler de söylenmeye başlamıştı. Bu durum Cahiz'in; *“Ne kadar parlak olursa olsun hiçbir faziletin ulaşamayacağı, ne kadar büyük olursa olsun herhangi bir şeref ve ne kadar yüksek olursa olsun herhangi bir yüksekliğin onda biri olamayacağı saydığımız meziyetleri dolayısıyla diğerlerinden üstün oldular.”* şeklindeki ifadesinde açıkça göze çarpmaktadır.⁸⁷ Benzer şekilde İbn Havkal da Türklerin halifelığe hizmet eden diğer gruplardan cüret, cesaret ve atılganlık gibi yönleriyle üstün olduğuna dikkat çekerek, bu meziyetleri sayesinde onların halifelerin adamları, dihkânları⁸⁸ ve emirleri olduklarını söylemektedir.⁸⁹ Türklerin askeri vasıflarıyla alakalı olarak, halife Memun'un elçisinin bir topluğa *“Hariciden bütün komutanların onayını almış yüz askerle mi karşılaşmak istersiniz yoksa Türklerden yüz askerle mi?”* şeklindeki bir soru yöneltmişti. Bunun üzerine Humayd b. Hamit, Haricilerin diğer gruplardan üstün olmalarına rağmen Türkler kadar mükemmel savaşçı olmadıklarını ileri sürerek Haricilerle karşılaşmak isteyebileceğini ifade etmiştir. Türklerin fedakarlıktan kaçınmayan yönüne vurgu yaparak, saldırı esnasında hayatı sevme, düşman korkusu gibi sebepler azimlerini kırmaması diye atlarını saldırmak için harekete geçirdikten sonra bir daha durmayacak şekilde eğittiklerini söyler. Bunun neticesinde de Türklerin hücumu geçtiği zaman Haricilerden daha etkili sonuçlar elde ettiklerine de vurgu yapar.⁹⁰ Bu bilgi Çin

⁸² Kim M Phillips, *Before Orientalism Asian Peoples And Cultures In European Travel Writing 1245- 1510*, University Of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2014, s. 19-20.

⁸³Tevrat, *Hezekiel* 38, s. 750-751.

⁸⁴ Cahiz, *age*, s. 75.

⁸⁵ Mevali: Arap olmayan Müslümanlar için kullanılan terim, sözcüğün koruyucu, yardımcı gibi anlamları vardır.

⁸⁶ Cahiz, *age*, s. 41-44

⁸⁷ *Age*, s. 41-44.

⁸⁸ Dihkan: yerel yönetici.

⁸⁹ İbn Havkal, *age*, s. 351-352.

⁹⁰ Cahiz, *age*, s. 64-67.

kroniklerinde geçen; “*Türkler savaşta ölmeyi şeref sayarlar, hastalanarak ölmek onlar için utanç sebebidir.*” şeklindeki ifadeyi de akla getirmektedir.⁹¹

Tabakât-ı Sübkî’de⁹² yer alan bir ifade de halife Me’mun’un Beytü’l-Hikme’sinin⁹³ müdürü Kutbî’nin yanındaki bir Türk gencinin görüşüne göre; İranlılar, Rumlar ve Araplar memleketlerini başkalarına kaptırmış ve kendi yurtlarında başkalarının esiri olmuşken, Türkler ise yurtlarını koruyabilmiştir. Bu özellikleri de Türkleri onlardan üstün yapmaktadır.⁹⁴ “*Allah-u Teâlâ Türkleri aslan suretinde yaratmıştır.*” diyen İbni Hâssul’a göre; bütün kavimler arasında cesaret bakımından Türklerden daha üstün, hedeflerine ulaşmak için onlardan daha dirayetli hiçbir kavim yoktur.⁹⁵

Onlar bu kuvvetli kişilikleri sayesinde halifenin ordusunda çok özel bir yer edinmişlerdi. Bundan dolayı Abbâsî halifesi Mutasım (833-842) Türklük özelliklerini yitirmemeleri için Türk hassa askerlerinin yerli halk ile akrabalık bağı kurmalarını yasaklamıştı. Onlar ile evlenmeleri için Türk kızları getirtmiş ve boşanmalarını da yasaklamıştı. Bu uygulama Türklerin halifelik nazarında nasıl değerli bir konuma ulaştığının en somut göstergelerinden bir tanesidir.⁹⁶

Cahiz, Yezid b. Mayzad’ın; “*Türk yağma ve gasp ile karnını doyurmayı kolayca hükümdar olmaya tercih eder, av ve ganimet yemekten başka hiçbir şeyden hoşlanmaz.*” şeklindeki ifadesine yer verdikten sonra kendi görüşlerini ekler. O, Türklerin birçok meziyetini sıraladıktan sonra; vatanlarına karşı çok bağlılıklarını, zaferin sevincini, ganimetlerin tadını, saharalardaki oyunlarını, çayırlardaki gezintilerini unutamamalarını ve geçmiş yaşamlarına karşı bir özlem duymalarını, onların ayıbı ve başkalarını kendilerinden soğutan davranışları olarak niteler. Ona göre; çapulculuk ve yağmacılık yapmaktan vazgeçmeme nedenleri uzun zaman boş durmakla kahramanlıklarının boşa gitmesini, enerjileri tükenmesini istememeleridir. Cahiz, Türklerin yağma yapmalarını bile vatanseverliklerine bağlamış ve mazur göstermeye çalışmıştır. Vatanı sevmenin Kur’an-ı Kerim’de övülen bir davranış olduğuna vurgu yaparken, vatanını en çok seven millet olarak Türkleri göstermiştir.⁹⁷

Cahiz’in ifadelerinde genel olarak Türkler hakkında oluşmuş olumsuz yargılara cevap verme çabası vardır. “*Kantüra oğulları seddi ve onların süvarilerinin Irak hurmalıklarını ne yapacakları hakkındaki haberleri duymuşsunuzdur.*”⁹⁸ Hadis bütün Arapları onlardan korkutmak ve ürkütmek için söylenmişti. Şimdi ise onlar, İslâm’a madde, kalabalık bir ordu, halifeler için koruyucu, sığınak, muhkem bir kalkan, iç gömlek gibi oldular.”⁹⁹ Cahiz’in bu ifadelerinde aynı çabaya rastlanmaktadır. Onun bu çabaları, İslam dünyasında Türkler hakkında söylenenlerin onları yansıtmaktan daha ziyade anlatanların sade bir tasarısından ibaret olduğunu itiraf eder niteliktedir. Türk motifinin vakalara bağlı olarak değişmesi onun doğal yolla oluşmadığını göstermektedir. İslam müellifleri, Türkleri olduğu gibi değil, algıladıkları gibi nakletmiştir. Başka bir deyişle, bir takım amaçlara hizmet etme beklentisiyle oluşturulan bu imge Türkleri değil, oluşturanların onlara karşı almış oldukları pozisyonu yansıtmaktadır.

⁹¹ Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, TKAE Yayınları, Ankara 1993, s. 63.

⁹² 1284 senesinde Sübkülabid’de doğup (6.756/1355) senesinde ölen şâfiî âlimi Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm es-Sübkî’nin eseridir. (İslam Ansiklopedisi, “SÜBKÎ, Tâceddin” maddesi).

⁹³ Ortaçağ İslam ilim ve kültür tarihinde tercüme ve yüksek seviyedeki ilmi araştırmaların yapıldığı merkeze verilen ad. (İslam Ansiklopedisi, “Beytü’l-Hikme” maddesi).

⁹⁴ İbn hassul, *age*, s. 95.

⁹⁵ *Age*, s. 77.

⁹⁶ Salim Koca “İslâm Medeniyeti Çevresinde Türk İmajı” *Selçuklu’dan Osmanlı’ya Bilim, Kültür ve Sanat: Prof.Dr. Mikail Bayram’a Armağan, Haz. Mustafa Demirci*, Kömen Yayınları, Konya 2009, s. 128.

⁹⁷ Cahiz, *age*, s. 74-77.

⁹⁸ Kantüra oğullarının Irak’a yürüyecek süvarileri hakkındaki haberler derken kastedilen rivayet: “Abdullah b. al- ‘Aş’m yanına gittik. ‘Kimlerdensiniz?’ dedi. Biz ‘İraklıyız’ dedik. Bunun üzerine ‘kendisinden başka ilah olmayan Allah’a yemin olsun ki, Banü Kantüra sizi Horasan ve Sicistan’dan önlerine katıp şiddetle süreceklerve gelip Ubulla’ye incekler. Oradaki bütün hurma ağaçlarına hayvanlarını bağlayıp sonra a, Basra halkına: ‘Ya memleketimizden çıkarsınız yahut gelip üzerinize ineriz’ diye haber gönderecekler. Abdullah sözüne şöyle devam etti: ‘Üç kısma ayrılırlar; bir kısmı Kufe’ye bir kısmı Hicaz’a, bir kısmı çöldeki Araplara katılırlar. Sonra Kantüra oğulları Basra’ya girerler. Orada bir sene kaldıktan sonra, Küfe ahalisine haber göndererek ‘Ya memleketimizden çıkarsınız yahut gelip üzerinize ineriz’ derler. Bunun üzerine şehir ahalisi üçe ayrılır. Bir kısmı Şam’a bir kısmı Hicaz’a bir kısmı çöldeki Araplara katılır. Hiçbir kimse Irak’ta bir dirhem dahi para bulamaz. Bu çocukların emirliği zamanındadır. Allah’a yemin olsun ki bu olay üç kere tekerrür edecektir.” (Şeşen, Eski Araplara Göre Türkler, s. 22.)

⁹⁹ Cahiz, *age*, s. 85.

SONUÇ

Türklerin hayatı zorlu coğrafya şartlarına karşı mücadele vermekle geçtiği için genellikle onlar kısa sürede sonuç verecek işlerle uğraşmışlardır. Bu sebepten ötürü tarihe, özellikle de kültür tarihine birçok katkıları olmasına rağmen kendi tarihlerini doyurucu şekilde anlatacak kadar yazılı vesika bırakamamışlardır. Bunun olumsuz bir neticesi olarak da tarihlerinin yazılması yabancı kaynakların insafına kalmıştır. Bu kaynaklarda verilen bilgiler de döneme ya da coğrafyaya göre değişiklik göstermiştir.

İslam kaynakları Türkler hakkında önemli bilgiler sunan eserler arasındadır. Fakat onların da Türklerle kurulan ilişkilere göre şekillenmelerinden dolayı güvenilirlikleri tartışmaya açıktır. Başlangıçta Türkler hakkında verilen bilgiler dolaylı yollardan onları tanıdıklarını göstermektedir.

Sasani Devleti yıkılana kadar İslam dünyası ve Türkler arasındaki ilişkilerde başrolü oynamıştır. Sasanilerin yıkılışından sonraysa Türkler ve Araplar arasındaki ilişkiler yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde ilişkiler genellikle düşmanlık çerçevesinde gelişmiştir. Kaynaklara da Türkler bu şekilde yansıtılmıştır. Milletlerin ulusal kimliğinin oluşması ve toplum içinde birliğin sağlanması için karşılıklı güçlü bir düşmanın varlığını işaret etmek faydalı sonuç verir. Bu sebeple de Türkler cihangir kimlikleriyle İslam dünyasının düşman yakıştırmalarını kendileri İslamiyet'i kabul edene kadar işlevsel bir biçimde taşımışlardır. Dışarıda bir düşmanı işaret etmek içerde birlik ve beraberliğin sağlanması için etkili yoldur. Arapların ileri gelenlerinin Türklerle yaklaşımı bu yöneydi. Bunun en son adımı Türkleri Ye'cüc ve Me'cüc olarak göstermeleriydi.

Türkler, İslamiyeti kabul edene kadar oluşturulan imge onların zalim, barbar, acımasız oldukları yönündeydi. Türklerin İslamiyete girmesiyle beraber ise bu algı değişmiş, onların olumlu özelliklerinden söz edilmeye başlamıştır. Türklerle karşı düşüncelerin bu yönde değişmesinin altında onların olumlu özelliklerinden faydalanma fikri yatmaktadır. Sonuç olarak; Türk imgesinin bu şekilde değişmiş olması bu imgenin kurgusal olduğunu işaret eder. Tıpkı Türklerin İslamiyet'e girmesinden önce onlar hakkında oluşturulan olumsuz imge gibi, İslamiyet'in kabulünden sonra söylenen pozitif sözler de bir amaca hizmet ettiği için şüpheye açıktır.

KAYNAKÇA

- AHVAL-İ KIYAMET, Haz. Osman Yıldız, Şule Yayınları, İstanbul 2012.
- ARSEL, İlhan, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, İnkılap kitabevi, İstanbul (tarih yok)
- BARTHOLD, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz: Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara 1990.
- BACQUE-GRAMMONT, Jean-Louis "Kalmıklardan Yuc ve Mecuc'a Evliya Çelebi'de Öteki ve Ötekileşmenin Ötesi" *Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi Toplantısı Bildirileri*, TDK Yayınları, İstanbul 2011, s. 47-50.
- BECKWITH, Christopher, *İpek Yolu İmparatorlukları*, çev. Kürşat Yıldırım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011.
- BELÂZURİ, Ahmet b. Yahyâ *Fütûhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul 2013.
- CAHİZ, *Hilâfet Ordusunun Menkabeleri ve Türkler' in Faziletleri*, çev. Ramazan Şeşen, TKAE Yayınları, Ankara 1988.
- ÇAKAN, Varis, *Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları*, Binyıl Yayınevi, Ankara 2009.
- DOĞRUL, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu C. II, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, İstanbul 1955.*
- DUNLOP, M. D., *The History Of Jewish Khazars*, Univercity of Priceton Üniversitesi Press, New Jersey 1954.
- EBU'L GAZI BAHADIR HAN, *Türklerin Şeceresi*, Haz: Nurer Uğurlu, Öngün Yayınevi, İstanbul 2011.
- EL-ÖMERİ Şihabeddin b. Fazlullah, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- FİRDEVSİ, *Şahnâme*, Çev: Necati Lugal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- GHİULGEAN, Mustafa, *19 ve 20. Yüzyıl Romen Romanında Türk İmgesi*, Yüksek lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.
- GUMİLEV, L.N., *Eski Türkler*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.
- İBN BATUTA, *Seyahatname*, C. II, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- İBN FAZLAN, *Seyahatnâme*, çev. Ramazan Şeşen, Bedir Yayınevi, İstanbul 1995.
- İBN HASSÜL *Arapların Gözüyle Türkler (9-12. Yüzyıllar)*, çev. Şerafettin Yaltkaya, Haz. Eren Yavuz, Büyüyen Ay Yayınları., İstanbul 2018, s. 39-93

- İBN HAVKAL, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.
- İBN HURDAZBIH, *Yollar ve Ülkeler Kitabı* çev. Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, Ankara 1986, s. 160.
- İNCİL, Kitabı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2016.
- İSTAHRÎ, *Ülkelerin Yolları*, çev. Murat Ağarı, Ayışığı kitapları, İstanbul 2015.
- İZGİ, Özkan, Çin Elçisi Wang Yan-te Uygur Seyahatnamesi, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.
- KARATAY, Osman, *Hazarlar*, Kripto Yayınları, Ankara 2018.
- KAŞGARLI, Mahmûd, *Dîvânü Lugâti't Türk*, Çev: Serap Tuba Yurtsever, Seçkin Erdi), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2007.
- KOCA, Salim "İslâm Medeniyeti Çevresinde Türk İmajı" *Selçuklu'dan Osmanlı'ya Bilim, Kültür ve Sanat: Prof.Dr. Mikail Bayram'a Armağan*, Haz. Mustafa Demirci, Kömen Yayınları, Konya 2009, s. 119-153.
- KÜTÜB-İ SİTTE, C. XVII. (Haz. İbrahim Canan), Akçağ Yayınları, İstanbul (t.y.).
- KUR'ÂN-I KERİM AÇIKLAMALI MEÂLİ, Haz: Hayrettin Karaman, Ali Özek v.d, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013.
- MESÛDÎ, *Murûc ez-zehab*, çev. Ahsen Batur, 3. baskı, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*, Haz. V. Minorsky, çev. Abdullah Dumanlı & Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- MUKADDESİ, *İslam Coğrafyası*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi C. I*, TTK Yayınları, Ankara 2010.
- RASONYİ, Laszlo, *Tarihte Türklük*, TKAE Yayınları, Ankara 1993.
- ŞEŞEN, Ramazan, "Eski Araplara Göre Türkler", *Türkiyat Mecmuası*, C. 15, İstanbul 1968, s. 11-36.
- ŞEŞEN, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- TABERİ, *Tarih-i Taberî*, C. 1, Çev: M. Faruk Görtunca, Sağlam Yayınevi, İstanbul (tarih yok).
- TANYU, Hikmet, *Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.
- TEVRAT, Ed. Şafak Birol, Dorlion Yayınları, Ankara 2016.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C. 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.
- TÜRE, İskender, *Zülkarneyn*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2010.
- YAZICI, Nesimi, *İlk Türk – İslam Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1992.
- YILDIRIM, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2008.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Ortaçağ Müslüman Coğrafyalarından Seçmeler*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.